

Två resebref från kontinenten 1828, 1829

af

Imman. Ilmoni,

påträffade och med belysningar utgifna

af

J. O. I. Rancken.

Inledning.

Ett par i våra dagar affattade resebref från utlandet till Finland skulle i bästa fall tilldraga sig blott en öfvergående uppmärksamhet, äfven om de berörde anslående ämnen och vore talangfullt skrifna; men för sextio år tillbaka gestaltade sig förhållandet betydligt annorlunda. *Nu* resa årligen många af våra landsmän och landsmaninnor i aflägsna delar af utlandet, och det ofta för intresse-väckande syften, samt med öppna ögon; *då* — under mera barnsligt utvecklade samfärdsförhållanden — var det ett ringa fåtal, mest af mångsidigt och högre bildade, för vetenskap och konst vakna personer, som från vårt aflägsna, fatiga land vågade på en längre tur titta ut i verlden. De torde vara temligt lätt räknade, som under vårt århundrades första tredjedel så färdats, och ännu lättare de, som tillika lemnat någon skriftlig redogörelse för sina erfarenheter och intryck derunder. De fleste af dessa åter voro vetenskapsmän, och enär förmögna personer *då* för tiden ännu mera sällan egnade sig åt desses yrken, återstod ett försvinnande fåtal sådana, och detta blef förhållandevis ännu ringare, emedan

det allmänna icke disponerade den mängd understödsmedel för ändamålet som nu.

För att icke nämna den nära midten af 1830-talet resande J. J. Nervander, så var en af de unge, resande vetenskapsmän, hvares färd utsträckte sig något längre till rum och tid, samt hvilken för sin intressanta personlighet, sina talrika bekantskaper, sina besök å många, då hos oss mindre kända, äfven syd-europeiska, orter, samt för sitt flersidiga aktgifvande följdes med något större uppmärksamhet och deltagande, medicine-adjunkten och anatomie-prosektorn Imman. Ilmoni, hvilken par år tidigare blifvit utsedd till denna tjänst och sedan, sex-års licentiat, innehade första hedersrummet vid närmast följande medic. doktorspromotion 1840.

Såsom fingervisning åt de många, som ej kunna hafva närmare kännedom om den redan för snart fyratio år tillbaka aflidne mannen, måtte, för att klargöra hans dåvarande ställning i våra små kulturförhållanden, tillåtas, att förutsända några obetydliga upplysningar.

Imm. Ilmonis kände stamfader var dragonen för Ilmoniemi rusthåll i Karislojo socken Kasper Styf, en af tolfte Karls bussar, som efter Nystadska freden blef klockare i Nummis kapell af Lojo pastorat med det efter härkomstorten antagna mera ecklesiastika namnet Ilmonius. Hans son Kristian Ilmonius blef också klockare dersamma städes; denne åter hade i äktenskap med Fredrika Lovisa Voivalén sonen Imm. Ilmoni, född 1797, som genomgick Borgå gymnasium, blef student 1814, magister 1819, tog sina medicinska examina under förra hälften af 1820-talet och hade under studietiden för dem arbetat omkr. ett år i Stockholm. Hans yttre bar en utpräglad finsk typ i den undersätsiga, litet framböjda, korthalsade staturen med de skarpt blickande, dock i botten godmodiga ögonen, den djerft utspringande näsan, den fasthet uttryckande munnen i det energiskt stämplade ansigtet, omgifvet af svart, krusigt hår. Det antydde ett vulkaniskt inre, hvares utbrott dock

voro mycket mindre farliga, än de voro till utseendet hotfulla, eller hellre: originelt bullrande, ofta med en anstrykning af humor. I lynnet funnos ock många djupa drag af genuin finskhet, utvecklade under den tidigare ungdomen. Samma trakt af landet, samma tid, något liknande sociala förhållanden fostrade honom och Lönnrot; samma yttre lefnadsbana valdes af dem. Originella voro båda, ehuru på olika sätt. Ilmoni hade icke behöft vandra barfota till gymnasium i Borgå, såsom Lönnrot till skolan i Åbo. Den sednare höll fast vid sitt hemlands djupaste ödemarker och såg aldrig något annat land än sådant, som till det mesta egde finska inbyggare, och intresserade sig mer uteslutande för dem; den förre var både genom sinnesart och hufvudyrke mera kosmopolit af de två. Känslans liflighet och djup gjorde honom varm för skönt, godt och ädelt i många riktningar. Han anslogs af sin medicinska läromästares, profess. Hwassers åskådningssätt och föredrag, blef hans beundrare, efterföljare och vän. Den i Åbo under Ilmonis studietid bland de unge rådande estetiskt litterära riktningen, Aura-förbundets, en reflex af den svenska fosforismens, likasom denna af den tyska romantiska skolans, berörde ock honom. Det var bland annat den nordiska mannkraften, som man ville på vissa håll återföra i tanke, ord, manér och handling. Intresset för skön konst, i synnerhet för musik, deklamation och dramatik lade äfven beslag på honom. Ännu i sina sista tider var han inspector musices vid universitetet. Han sjöng, beledsagande sig mimiskt; imiterade karakteristiskt — må vara litet öfverdrifvet och ej ogera karrikerande — uppträdde med framgång i dramatiska föredrag, t. ex. i den af honom själf komponerade vansinniges roll, tryckt i Åbo Morgonblad, 1821, n:o 39 (ss. 304—311), hvilken han lär bildat efter naturen. För allt sådant var han gerna sedd i sällskap.

För att vidare utveckla sig, särskildt i den gren af det medicinska vetandet, anatomin, hvilken I. hittills gjort till sitt hufvud- och tillika

brödstudium, företog han sommaren 1828 — kort förr än universitetet började sin verksamhet i Helsingfors — en utrikes-resa, som gälde Tyskland, Preussen, Österrike, Italien (han besteg Aetna), Schweiz, Frankrike, England, Holland, Danmark och Sverige, samt återkom ifrån densamma till hemlandet på hösten 1830. Under denna resa har han fört korrespondens äfven enskildt med åtskilliga bland slägt och vänner, men synes dessutom sändt kollektiv-bref, bestämda för flera intima bland desse sednare på en gång, och mottagit af dem i kompaniskap skrifna svar. Hvilka alla dessa intimare varit, mellan hvilka brefven cirkulerat, har utgifvaren icke särskildt sökt utreda, naturligtvis voro de samtida från universitetet och vistelsen i Åbo, de flesta dåmera bosatta i Helsingfors. Af de två bref, som nu publiceras, kan man finna namnen på några, t. ex Hwasser, Linsén, Simelius, Keckman, Blomqvist, Böcker, Pipping-sköld, kanske ock af Tengström. Händelsevis känner utg. ännu några derutöfver, såsom den, i hvars gömmor dessa två bref blifvit påträffade, neml. kaplanen i Mietois Engelbr. Rancken, utg.:s fader, samt dåvarande magistern, hofrättsauskultanten, grefve Gösta (Gustaf) Aminoff, tidtals vistande på sin faders, presid., gr. J. F. A:s boställe, Saaris i Mietois, dit ock I. någon gång varit utrest. Nämnde Gösta A. hade blifvit frånvarande promoverad magister vid 1827-års promotion, den sista i Åbo, vid hvilket tillfälle Eng. Rancken höll promotionspredikan. En bevarad biljett, daterad Saaris 8 mars 1829, från G. A till E. R. intygar, att den förre till den sednare expedierat något sådant cirkulärbref, som omtalats, ifrån Ilmoni, kanske ett af dessa, hellre det förra. A. begär i den, att „återfå“ det, som „skänkte vännerna en så varaktig njutning“, dels för sin bror, som snart skall resa bort, dels och hufvudsakligast, för d:r Melart (läkare i Åbo), som ock skulle vara Ilmonis vän, och för hvilken, det begärts af „Pippen“ eller „Pippisen“ (ej tydligt, ty hopträngdt vid papprets kant, men naturligtvis den längre fram nämnde „Pippo“ =

Pippingsköld). G. A. dog af bröstlidande omkr. 10 år sednare i Venedig. Då E. R. bodde tre mil (nord-vestligt) från Åbo, är det naturligt, att cirkulärbrefven hunno till honom, sedan de mera centralt boende först haft del af dem. Att icke flera påträffats hos honom, torde härleda sig antingen deraf, att, då icke de delfåendes namn synas antecknade, ej heller ordningen i kretsgången är uppgifven, bref kunnat stadna inom det stora flertalet af korrespondenter i Helsingfors och Åbo, eller ock efter cirkulationen reklamerats till hufvudkorrespondenten eller andra berättigade samlare.

Redan från mina tidiga barnaår minnes jag Ilmoni såsom besökande i mitt föräldrahem, såsom läkare vid min moders sista sjukdom och sedan såsom brevexlande med min fader. Förbindelsen mellan dessa två vänner, ja, mellan Ilmoni och Eng. Ranckens familj, var ännu äldre. I hade, såsom sagdt, genomgått Borgå gymnasium, liksom min morbror (sist prost i Rautalampi), var samtidigt med honom vid universitetet och tog tillsammans med honom sin fil. kandidat-examen; har ock gått och gällt såsom min gudfader. Jag påminner mig ock i sammanhang med I. från tidigare period flera af de i brefven nämnda personerna; så: profess. Linsén; desse två, I. och L., inhöggo på en gång, skönjbart för många år framåt, i en bergvägg inom den parklika hagen å min faders boställe, initialerna till sina namn. Linsén valde åt sig till landtlig läsplats om sommaren i en åkerbacke dersammastädes en till hälften antingen af naturen eller af forndomtima stenbrytning bildad grotta, hvilken han med en cyklopisk, af kringliggande stenar uppförd, vägg kompletterade, och hvilken i årtionden hette „Linséns grotta“ (nu för omkr. fem år tillbaka vid byggnadsarbete söndersprängd, men med blocken kvarliggande). Den korte Keckman och den länge Simelius minnes jag äfven; desse två från min moders begrafning. Blomqvist är varmt ihågkommen från en sednare tid såsom en af min faders synnerligen intima vänner; 86 st. bevarade bref

(1836—1848) från B. intyga detta; Böcker har jag också sett på besök hos min fader på landet.

Af uppgifter i dessa I:s bref tyckes man kunna finna, att de ej kommo synnerligen tätt: man brefvexlade af flera skäl öfverhufvud ej så flitigt som nu; då under ett halft år t. ex. tre bref. Emedan hela resan räckte omkr. två år, skulle i samma proportion hela antalet bref uppgått till ungefär ett dusin. Tätare blef cirkulärbrefvexlingen troligen icke, sannolikare är, att den med tiden mattades. Om de öfriga breffen finnas någonstädes bevarade, har jag ej sökt utreda; finnas de och anses tjenliga för offentligheten, kan man hoppas, att de söka sig fram till den. Ehuru min fader korresponderade med Ilmoni åtminstone ända från 1823 till dennes död i tyfus 14 apr. 1856 (107 stycken af breffen från Ilmoni äro i behåll) och öfverlefde honom några år, samt skilda gånger i min närvaro omtalat I:s resebref, hade saken då ej synts mig af sådan art, att jag skulle särskildt lagt an på att utforska och i minnet bibehålla förhållandet med dem, då han dessutom i sin aflägsenhet från de andra korrespondenternas boningsorter sannolikt ej kunnat alldeles speciellt upplysa derom. Han hade under tiden efter I:s kontinentalresa ofta sammanträffat med honom, sommaren 1833 i sällskap med denne och hans fru (på mödernet härstammande ur den från E. R:s ungdomsdagar för honom mycket bekanta familjen Gadelli) gjort en resa till Sverige och derunder kunnat få del af hans öden under den stora resan, så att de sagda resebrefven ej mer voro synnerligen upplysande i sak. Vidare när endast några år efter brefvens expedierande döden drabbat många bland bref-mottagarne, vådeld ytterligare gått öfver alla litterära samlingar hos en, var troligen ej så lätt, att då mera få reda på dem; *nu* äro alla korrespondenterna länge sedan aflidne. Jag vill ju ej heller ens ännu tillmäta breffen något utomordentligt värde, men visst bidra de till karaktistiken af brefskrifvaren, af åtskilliga förhållanden uti in- och utlandet då, särskildt med afseende

å resesätt och kulturställning, och kunna måhända komplettera de dagboksanteckningar, bevarade inom släkten, hvilka lefnadstecknaren å finska vetenskaps-societetens vägnar, arkiatern L. H. Törnroth, begagnat för en nog kortfattad biografi, samt vidare de öfriga källor: bref och andra papper, som för en omständligare lefnadsteckning sannolikt ännu finnas i behåll inom Ilmonis släkt. Bland uttalanden i tryck må ej glömmas ett föredrag i Album af Nyländingar, IV, H:fors 1868, ss. 41—66 om I. af signaturen C. N., en medlem af hans släkt, samt ett karakteriserande drag, omtaladt af skalden Leistenius: se dennes skrifter, Wasa 1886, s. 55.

De omtalade två originalbrefven påträffades af mig i min af lidne faders brefsamling, inlagda i särskildt omslag och omsorgsfullt ombundna med en grön silkesända. Båda äro skrifna på den tidens, hvarken särdeles fina eller glättade postpappersbref in 4:o, skurna tvärt af i två delar, bildande långa smala rimsor. Hvar och en af dessa är i det af tidigare datum sönderskuren i fyra små kvadrater, i det af sednare äro rimsorna blott vikna i detta format, ej skurna. Ilmonis skriftstil är tät och från denna tid lättare läslig än från hans sednare lefnadstid; i det förra brevet har bläcket bibehållit sig ganska svart, men i det sednare är det urblekt, sannolikt genom beröring med någon fuktighet under långa och många resor, hvarför ock åtskilliga dechiffererings-svårigheter förekomma.

Aftrycket är afsedt att vara diplomatiskt noggrant; t. o. m. de få tydliga oaktsamhetsfelen i ortografi, interpunktion och konstruktion äro bibehållna. Skilnaden mellan stor och liten begynnelsebokstaf i åtskilliga, mera framhållna substantiver har ej alltid med full säkerhet kunnat uppfattas; man var i det afseendet då ej så konsequent som nu. Abbreviationer, ej obegripligare för läsarne nu än då, ha bibehållits. Något oläsbart ord är betecknadt med frågetecken inom parentes.

Små, nödig-ansedda, belysningar, som ej in-

gått i denna inledning, finnas i några noter af utg., särskildt med afseende å personer och förhållanden i hemlandet och Sverige; sällan angående utländska orter, om dessa ock äro specielt bekanta för utg., emedan sådana notiser, för det fåtal läsare, som önskar närmare kännedom om dem, nu mera vinnas, och vinnas omständligare, i resehandböcker och geografiska lexika; likaså sällan angående utländska fackmän i medicin och naturvetenskaper samt konstnärer, emedan desse för fackmännen bland läsarne äro redan förut bättre kända, för de öfriga i det enskilda jemförelsevis likgiltiga, och de mera framstående personerna dessutom tillräckligt bekanta för hvarje läsare.

J. O. I. R.

I.

Dresden den 5 dec. 1828.

Gode Vänner och Bröder!

Säkert hafven I redan icke blott erhållit mitt bref från Berlin af d. 26 Dec. ¹⁾, utan äfven affärdat svar på detsamma (om annars icke det af mig begärda Creditivets anskaffande vållat något dröjsmål), — hvarföre jag nu redan börjar bli otålig; ty I kunnen icke föreställa Eder graden af min längtan efter några rader ifrån Er och underrättelser från fäderneslandet, då jag ända hitintills varit i fullkomlig saknad deraf. Det är mig också ytterst viktigt att jag med allra första erhåller sagde Creditiv (neml. på 2000 Rubl. i värde och ställdt på någon i *München*); emedan jag, i anseende till mina Zoologico-anatomiska studier, tidigare än det först var ämnat, vill komma till Italien, nemligen redan vid slutet af Januari, och därför sist Trettondagstiden ville hafva lemnat München och för den förestående färden ordnat mina finance-affärer. Min adress bestämde jag i mitt förra bref att vara: *Berlin D:r Nordman* ²⁾, *Dorotheen-Strasse N:o 42*; men den skrifvelse jag hoppas att I härnäst hugnen mig med kan gå rakt på *München*, neml. „abzugeben beim H:n Profess. Zuccarini“, af hvilken jag (eller om jag redan vid brefvets ankomst vore borta, min vän och reskam-

¹⁾ Månadsnamnet skriffel; bör troligen vara oktober; jfr. längre fram i texten.

²⁾ Alexander v. N.; hade 1827 om sommarn blifvit magister i Åbo (då magistrarne tillika sista gången blefvo doktorer) och begifvit sig hösten derpå till Berlin, der han länge studerade; sist professor i Helsingfors, statsråd,

rat Wahlberg ³⁾ kan erhålla'n: och sist till Jul böra vi hafva anländt till sistnämnde ort, dit vi genom Töplitz, Carlsbad, Eger, Bayreuth, Nürnberg etc. framtåga. — Närlagde tvänne bref ber jag Dig, bror Simelius ⁴⁾, befordra till sina egare: hvad särskildt brefvet till Roos ⁵⁾, anbelangar, så är nödigt att nämna hurusom det innehåller en vigtig anatomisk beställning för *Meckels* räkning; hvarföre jag ber Dig, att 1:o ifall, Hvad Gud afvärje! vår hulde Roos vore antingen död eller annars ej tillfinnandes i Kajana, Du genom någon af dina Dina Nordligt boende Medicinska vänner ville besörja om verkställande af brefvets innehåll, — 2:o vid tillfälle genom några rader helsa Broder *Aberg* ⁶⁾ i Åbo från mig och be honom att, ifall han under nästa vinter får sig från Kajana tillsända en eller par — 3 till Meckel adresserade lådor, han ville benäget dem till Hburg ⁷⁾ medtaga och genom den hederlige H:r *Liebert* derstädes till Halle försända: transportkostnader skola dem bägge framdeles ersättas, äfvensom jag innan kort tänker särskildt till sagde Liebert härom skrifva ett Brieflein. Blif inte ledsen, Broder Simelius! att jag belastar dig med så många olikartade kommissioner. Hvad skall jag göra? till någon måste jag vända mig. Nu är det ändteli-

³⁾ Pet. Fred. W., då botanices et hist. natur. adjunkt vid Karolinska institutet i Stockholm, slutligen professor i samma ämnen derstädes; äldre bror till den berömde Afrika-resanden.

⁴⁾ And. Gust. S., österbottning, f. 1790, biblioteks-amans, i oktob. 1829 den förste lektor i historie vid det nyinrättade gymnasiet i Abo, † i första kolera-epidemin i Finland 1831; hade bestämdt uttalat, att, finge han sjukdomen, så skulle han säkert dö i den. Saknades såsom en bildad och redbar man. Nekrolog öfver honom finns af J. J. Nervander i H:fors Mörgonbl. 1832, omtryckt i Nervanders samlade skrifter, I, Hf. 1850, ss. 69–71.

⁵⁾ Samuel R., promotionskamrat till Ilmoni 1819; var då (1828) provincialläkare i Kajana, sedermera länge privatiserande läkare i södra Finland och intresserad af skriftställereri på finska, † i Wehmo.

⁶⁾ Troligen affärsman (sjökaptten eller handlande?).

⁷⁾ Hamburg.

gen tid att, efter denna œconomico-practico-negotiatoriska Prolog, skriva något om mina resor och öden hitintills.

Sedan vi den 30 October lemnat Berlin anlände vi dagen derpå till *Halle* och uppehöll oss nära en vecka i denna gammalmodiga, lärda stad. Bland bekantskaper jag der gjorde vill jag nämna följande: — *Nistch*, Zoologiæ Professor en man likaså intagande i sitt umgänge, som han är intressant i vetenskapen (Tström⁸⁾), hvilken ifrån honom helsas, känner honom nog); — *Rosenberg*, Astronomen, glad och vänlig (vi sågo hans nätta, vackert belägna Observatorium, han helsar *Arge-lander*⁹⁾ och tackar för brefvet); *Germar*, Geolog, en förträfflig man, dugtig på karakterens och kunskapernas vägnar som han är till sitt yttre; — *Weinhold*, en kuriös man eller kanske rättare meniska (ty han är skägglös och ser hermafroditisk ut) är insinuant och pratsam, och har varit på vägen att bli stenad af Fruntimren i Halle för sin s. k. „Infibulations-theori“ (hvilken innehåller förslag till vissa prohibitiva och kastigations medel till förekommande af menniskoslägtets alltför stora tillväxt) — förestår för öfrigt Chirurgiska afdelningen af Clinicum och undervisade oss om skillnaden emellan Amaurosis och Cataracta; — *Krukenberg*, hvilken skall vara en af Tysklands nuvarande största Pathologer, men hvars qualiteter vi, i anseende till hans slutna lynne och den korta tiden, ej rätt kunde komma under fund med, etc. etc. Den märkvärdigaste bekantskap var dock den vidtfregdade *Meckels*. Han är en starkt byggd man af genialiskt utseende, ljus ansigtsfärg och stora blå ögon med ett eget drag af svårmodighet: har en obegriplig ihärdighet att arbeta, ty det

⁸⁾ Tengström, Johan Magn. af („Blomman“), hade 1817 – 19 rest i Sverige, Danmark, Tyskland, Frankrike, Schweiz.

⁹⁾ Friedr. Wilh. A., f. i Memel, astron. professor i Finland (för observatoriets skuld då qvarstadnad i Åbo), flyttade 1837 till Bonn.

skall hända att han stundom på 10, 14 dygn icke sofver en enda natt ordentligt afklädd, utan endast litet hvilar sig, — hvarföre han äfven i sednare tider blifvit för resande mindre tillgänglig än förr. Nu var han dessutom icke rätt frisk, och det var sålunda i början svårt för mig att träffa honom. Sedan jag likväl en gång kom derhän att låta honom veta afsigten med min resa etc, bemötte han mig med utomordentlig hygglighet, och jag kan icke annat än beklaga mig att mina omständigheter så snart och emot min första plan aflägsnat mig från den intressanta mannen. Vi voro äfven bjudna till honom och lärde att i hans Fru känna ett af de älskvärdaste fruntimmer jag någonsin sett. Beträffande hans Museum, så har jag på den korta tiden hunnit att endast ganska ytligt kunnat derom, och, då här icke kan vara rum för speciela enumerationer, kan jag blott säga att det till antalet af rariteter och rikedom af välgjorda præparater kan fullt ut mäta sig med Berliner Museum Anatomicum, hvars präktiga lokal och utbredda uppställning gifva detta sken af en större rikedom än det verkligen besitter, då deremot, hvad M:ls Samling angår, motsatsen eger rum; för öfrigt finnes i Berlin en större mängd Osteologiska præparater, hos Meckel åter prævalerar samlingen af hvad i allmänhet Pathologisk anatomi tillhör. Andra märkvärdigheter dem vi i Halle sågo äro: det Zoologiska Museum, Bibliotheket, Mineraliekabinettet, Clinicum och d. Waisenhaus. Bland märkvärdiga personer i Halle hade jag så när glömt att omnämna två hedersgubbar, neml. *Sprengel*, boende midt i sin Trädgård, och gamla *Schütz*, för sin raskhet i 84 års ålder kallad *Ynglingen*.

Den 5 e. m. reste vi från Halle till *Leipzig*, och använde, enligt vår länge påtänkta plan, den följande dagen till en vallfart till de här närbelägna uti Svenska historien så märkvärdiga orterna Alt Ranstadt, Lützen och Weissenfels — och nu anlända till dessa trakter ville vi härtill begagna just denna dag, såsom (neml. d. 6 Nov.)

årsdagen af den Store Gustaf Adolfs ärofulla död. — Först reste vi till *Alt Ranstadt*, och besågo på Slottet der det rum, hvori *Carl XII* under sin härvaro bott, äfvensom de afskedsord, hvilka han på en numera inom ramer infattad fönsterruta inristat och hvilka lyda på följande sätt: „adieu Alt Ranstadt je vai à Svede, ton sejour ne me plait pas“ — — — „1707 d 12 Merz.“ — Sedan foro vi till *Schwedenstein* eller monumentet invid *Lützen* på det stället der den store konungen fallit. Denna okonstlade men sköna minnesvård är alltför väl af Er känd för att här behöfva beskrivas: jag vill blott nämna att general v. *Helvig*¹⁰⁾ låtit plantera de häromkring stående mindre Pyramidalpoplarne äfvensom inhugga den bekanta inskriptionen på en af de liggande stenarne (ty på den upprättstående, medlersta eller hufvudstenen äro endast bokstäfverna G A från äldre tider groft inhuggna). Sist reste vi till *Weissenfels*, för att se det rum på *Gerichtsamthaus*, der G. A:s lik dagen efter slagningen blifvit obducerad. Här visar man ännu ett ställe af väggen, hvilket vid detta tillfälle blifvit blodbestänkt och nu sorgfälligt bevaras inom en brädbetäckning: häröfver hänger Hjeltens porträt och det svärd han sist burit, äfvensom en tafla med en lång Inscription, innehållande uti en ädel och skön gammaldagsstil en kort karakteristik öfver *Gf Alf*, huru han genom sina „geführten Kriege, grosse Siege und erstaunende Heldenthaten“ blifvit „zu einem neuen Wunder der Welt gemacht,“ — huru han „blieb in der Schlacht vor Lützen und setzte durch diesen glorwürdigen Tod, in dem er für die Erhaltung der wahren Evangelischen Lutherischen Religion stritt, seinem Nahmen die Krone der Unsterblichkeit auf“, o. s. v. Slutverserna af denna vid

¹⁰⁾ Carl Gottfried v. H., af tysk nationalitet, utmärkt artilleri-officer i Sverige, sedan, från 1816, i preussisk tjänst; bosatt i Berlin; gift med Amalia von Imhoff, öfversättarinna till tyska af Tegnér's Frithjofs saga m. m. Observeras bör, att gjutjernmonumentet vid Lützen härleder sig från jubelfesten 1832.

början af 1700-talet här anbragta inskrift kan jag likväl icke afhålla mig att ord för ord meddela Er, nemligen sedan det blifvit nämndt att hans hjerta vardt begrafvet i Weissenfels kyrka ^{10 a)} och den öfriga kroppen bragt till Sverge, heter det:

„Das Schweden und Teutschland, der Himmel und die Welt,
Der Krieger und Scribent, die haben unsern Held
Gleich unter sich getheilt, denn einen solchen Riesen
Kann nicht ein einzig Grab in seinem Zirch beschliessen.
Der Schwede hat den Leib, weil er ihn erst gebahr,
Der Teutsch behält das Herz, weil Er ihm günstig war,
Der Himmel hat die Seel', die Welt den Ruhm behalten,
Der Krieger Reu und Leid', der Schreiber seine Thaten.
So hat an diesen Held ein jeder seins gewendt,
Schwed', Teutscher, Himmel, Welt, der Krieger und Scribent“.

Om aftonen återreste vi tillbaka till Leipzig och under hela vägen sysselsattes mitt sinne med de blodiga och sorgeliga scener som i dag för hundranittiesex år sedan på dessa trakter sig tilldragit.

Snart efter denna lilla färd företog jag mig ensam en annan längre excursion från Lpzg nemligen till *Weimar* och *Jena*. I den förenämde staden uppehöll jag mig två dar och besåg det märkvärdigaste der, ss. t. ex. Stadskyrkan med *Lukas Cranachs* beryktade Altartafla och en mängd sköna grafstenar bl. a. Herders, hvarpå orden „Licht, Liebe, Leben“ äro inhuggna, — det sköna storthertigligna Bibliotheket, der bland andra rariteter äfven bevaras *Luthers* Munkdrägt och Gustaf Adolfs vid Lützen burna Köller ¹¹⁾, genomborad af en kula och med flera spår af svärdshugg (Hans vid detta tillfälle nyttjade liftröja skall finnas i Wien), — vidare *Frohrieps* Industrie-Comptoir med alla sina inrättningar, de der i sanning förtjena att beskådas, och slutligen Hoftheatern, som väl är liten, men genom sin skickliga personal af utmärkt värde. Endast tvänne personer besökte jag i Weimar: den ena var nyssnämnde *Frohriep*, till hvil-

^{10 a)} Numera temligen bofällig; en liten björk vexte åtminstone för nära 30 år sedan på taket af dess sakristia.

¹¹⁾ Se i slutet af texten, under Wien.

ken jag äfven var bjuden på thé den första aftonen, och den andra var naturligtvis Tysklands gamle „Bardenkönig“, den vidtberömda *v. Goethe*. Jag har väl redan förvärfvat mig en tämmelig vana att utan krus och bryderi umgås med all slags menniskor, men jag måste bekänna att en särdeles vördnad intog min själ, när jag inträdde öfver den märkvärdige mannens tröskel, och den höga, ädla, af åtta decennier ännu icke nedböjda gestalten med sin silfvergråa hjessa kom mig till mötes, bjöd mig sitta tätt invid sig och såg mig an med sina stora ännu eldiga ögon. Han är fullkomligen lik det stora vackra porträttet man har af honom en face (t. ex. det Bror Hvasser¹²⁾ eger), kanhända blott med numera något litet djupare drag af ålderdom: hans stämma är ännu ganska välljudande, hans tankar klara och de frågor han gör komma snabbt och lifligt. Det första han mig sade, sedan han hört min hemorts namn, var: „Sie wohnen also im Schoosse der granitenen Urgebirge?“ och frågade mig sedan hvarjehanda om Finlands geologiska beskaffenhet, — derefter om ändamålet med denna min resa och slutligen om Åbo brand etc. etc., tills en förnäm visit afbröt vårt samtal och hindrade allt vidare umgänge med denna märkvärdiga personlighet. — I det otrefliga *Jena* var jag blott några timmar eller så mycket jag behöfde för att besöka några för mig viktiga personer, bland hvilka jag må nämna: Anatomie Professorn *Huschke*, hvilken nyss återvänt från Italien och derföre genom både goda råd och flere recommendationsbref var mig till mycken nytta, — *Renner*, hvars rätt vackra præparatsamling jag besåg, och slutligen den bekanta *Kieser*, hvilken meddelade mig flera sina nyaste observationer i Animal Magnetism och som jag för öfrigt lemnar

¹²⁾ Israël H. tog 30 dec. 1829 afsked från sin 1817 erhållna medicinska profession i Finland och flyttade till Uppsala 1830. Såsom en orsak härtill omtalades inom en trång krets ett för Hvasser hedrande, för annan person deremot komprometterande handlingssätt.

åt T:ström och L:fors ¹³⁾ att närmare beskrivas. Nejderna kring Weimar och Jena måste sommartid vara ganska vackra, och särdeles märkvärdiga i geologiskt afseende förekom mig trakten mellan Jena och Naumburg genom denna mängd af tätt invid hvarann liggande, ansenliga branta höjder, mest af gips Muschelkalk och lerschifer bestående, hvilka å ömse sidor längsut begränsa Saaledalen. Det pittoreska i dessa mer eller mindre skogbevuxta höjders utseende förhöjes dessutom af de flerstädes på de högsta spetsarne ännu trotsigt kvarstående ruinerne af fordomtima Riddareborgar, s. Kunitzburg, Fuchsthurm, Chromburg ¹⁴⁾ m. fl. Till *Leipzig* återkommen ifrån denna lilla Abstecher uppehöll jag mig der, i sällskap med min reskamrat, ungef. en veckas tid, och gjorde derunder bekantskap med tre oskattbara personer, hvilkas vänskapsfalla bemötande jag aldrig skall glömma, neml. *Heinroth* ¹⁵⁾ (ganska intressant, håller nu mera anthropologiska föreläsningar äfven för ett icke-akademiskt publicum), den förträfflige *Kunze*, Botanisten, (Tströms kund och vän) och Anatomie Professorn *Weber*, en af de skarpsinnigaste Naturbespejare Tyskland eger och särdeles verserad i Mikroskopiska observationer (har nyli-

¹³⁾ Lindfors; den ene af två bröder, läkare; möjligen Mårten Joh. L., men i tryckta källor lära ej uppgifter finnas om någon hans vetenskapliga utrikes-resa.

¹⁴⁾ Det sista antingen orätt läst, eller orätt skrifvet i ms.; det första af desss tre namn har utgifv. sett skrivas Cunitzburg; Fuchsthurm är den vanliga utsigtsplatsen vid Jena, den universitetsstad i Tyskland, der duellerna på värja torde mest florera.

¹⁵⁾ Joh. Christ. Aug. H., professor. Vid denna tid hade Ilmonis vän, Eng. Rancken, genom vänner och väns vänner på requisition från S:t Petersburg erhållit Heinroths under pseudonymen *Treumund Wellentreter* utgifna „Gesammelte Blätter“, öfversatt och någon tid sednare utgifvit en öfversättning ur dem under titeln „Tempelförgården, några blad ur lifvets bok“, Sth., Hæggstrom 1832, utkommen 1847 i ny uppl. Genom I. förskaffade R. sig sedan Heinroths *Anthropologie*, hvilken han ock öfversatte till svenska, samt likaså tryckte på Hæggströms förlag (1837). Arbetet går i den riktning, Hwasser och Ilmoni hyllade, och hade de påverkat E. Rancken för arbetets företagande.

gen anställt högst intressanta forskningar om Blodigelns utveckling, m. m.). Det härvarande anatomiska Museum är väl ordnad och har en mängd ypperliga præparater: — d. s. k. *Georgen-krankenhaus* är just icke af någon betydighet. Men af så mycket mera det stora Universitets-Bibliotheket och de i Lpzg efter nyaste beräkning befintlige (ni fallor) 77 Boklådor, hvilket allt skulle ge den oss allom älskelige Fader *Keckman* ¹⁶⁾ särdeles mycket att syssla. Den 15 afreste vi från Lpzg; men en stund dessförinnan hände mig någonting högst märkvärdigt, i thy att jag emot all förmodan fick se och tala vid — f. d. Kon. Gustaf Adolf eller Öfverste *Gustafsson*. Händelsevis hade jag fått höra att han skulle bo i förstaden utanför Grimmaischerthor på ett litet värdshus „zur goldenen Säge:“ så var det äfven. Jag kom dit just då han höll på att spisa middag, och jag kunde på det karakteristiska i Hans utseende och uppförande genast igenkänna honom. Oaktadt han vanligen skall vara mycket förbehållsam emot obekanta, likväl och som ingen vidare fanns i rummet än vi bägge, inlät han sig i samtal med mig, och när han erfor, att jag var från Finland gjorde han mig många frågor, särdeles om de högre officerarne vid den fordna Svensk-Finska Armeén och bl. a. tycktes det fägna honom att höra det Grefve Aminoff ¹⁷⁾ ännu lefde och var frisk. Han har åldrats långt mindre än man skulle förmoda: har i hela sin hållning det raka och stela som jag hört beskrivas såsom honom eget: bär ett kort-

¹⁶⁾ Karl Niklas K., f. 1793, stufbroder till Frans Michael Franzén och helbroder till Elis. Cath. K., som känd för sitt fördelaktiga utseende, vid Borgå landtdag sades väckt uppmärksamhet; hon blef sedan gift med apothekaren J. Julin. K. N. K. var biblioteks-amanuens, sist lektor i finska vid universitetet, † 1838. Det är af honom, då han med par, tre kamrater bland universitetslärarne (boende vid Nylandsgatan i Helsingfors) slog sig lös till aftonsamqväm, man har den till ordspråk blifna inbjudningen: „kom tidigt, så att vi hinna, kom klockan tre!“

¹⁷⁾ Den äldste grefven (finske) af detta namn, presidenten J. Fr. A., som af Gust. IV Adolf i slutet af 1808 baroniserats.

klippt hår, nästan à la Carl XII, och mustascher, och går högst enkelt klädd, likasom hans måltid var ganska tarflig. Stundom utbredde sig öfver hans ansigte ett uttryck af djup dysterhet och ögonen stirrade orörligt fram, men när han talade till mig var det alltid någonting mycket ädelt i hans både blick och ton. Då han lät påskina så mycken kännedom af Finlands förhållanden tog jag mig försöksvis friheten att fråga hvem jag hade äran att tala med; men härfpå svarade han mig endast: „ich bin in Schweden gebohren und auch in Finnland gewesen.“ För öfrigt har han bodt redan länge på detta värdshus, bemötes af Vårdinnan, ett ganska hyggligt fruntimmer, med mycken uppmärksamhet, skall lefva i mycket knappa omständigheter och sysselsätta sig flitigt med att skrifva. Han må i Historien ha spelat hvad roll som helst, så måste jag dock tillstå, att han i sitt nuvarande tillstånd har min innersta högaktning, och länge var mitt humeur förstämmt sedan jag skådat denna ruin af mensklig makt och ära.

Den 16 om aftonen anlände vi, med en Lohnkutscher till det vackra *Dresden*, men använde strax de första dagarne af vår dervaro till tvänne utfarter, den ena till d. s. k. *Sachsiska Schweiz* och den andra till *Freiberg* och *Tharand* (om hvilka ställen kanske framdeles något mera). Sedan ändtligen dessa biresor blifvit absolverade egnade vi vår knappa tid åt *Dresden* sjelf och de der befindteliga märkvärdigheter. Som jag nu ser att detta bref mest handlar om berömda personer, så vill jag först nämna om några sådana i *Dresden*, hvilkas bekantskap jag gjort, neml. Målaren *Dahl*¹⁷ a) både såsom konstnär och menniska högst aktningsvärd; den vidtbekante *Tieck*, hos hvilken vi tillbragt tvänne rätt intressanta aftnar. Han anses för Tysklands bästa Declamator, och jag måste tillstå att hvad jag af honom hörde, nemli-

¹⁷ a) Joh. Christ. D., f i Bergen i Norige 1778, flyttade till Danmark, Rom (var vän till Thorwaldsen), *Dresden*; lycklig iframställning af landskap, särskildt af norska.

gen ett par Holbergska komedier och Shakespeares Hamlet, utfördes riktigt mäterligen. Vidare: Hofrådet *Seiler*, Medicinska Akademiens härstädes Chef, en särdeles artig och fin man; — *Reichenbach* likaledes, men anses såsom Naturalhistoriker för en stor klyfvare; *Choulant*, en liten spitsfundig man, bemötte mig med mycken vänskap, har nyligen utgifvit en *Anthropologie* och ber om sin synnerliga helsning till Bror *Ursin*¹⁸⁾; — Medicern, gubben *Keysig*, hvilken Hjertsjukdomarne skaffat en stor förmögenhet, och hvars förträffliga Orangeri vi besågo (ty han är äfven *Botanicus*). Men långt öfver andra Vetenskapsmän skattar jag följande tvänne: 1:o *Ficinus*, en huggare att besitta grundeliga kunskaper i alla möjliga Naturvetenskapens delar, är äfven practiserande Läkare och tillika den skickligaste Apothekare i Sachsen (förestår ett Apothek i D:n); 2:o den bekante *Carus*, numera Konungens Leibarzt: han är en stilla, anspråkslös man, med ett eget vördnadsbjudande lugn i allt sitt väsende, och gaf mig för min Italienska resa, jemte en hop recommendationer, många förträffliga råd i vetenskaplig väg. Hans förtjenster såsom Zootom och Physiolog äro allmänt kända, stor medicinsk practik har han äfven, men icke dessmindre är han också en utmärkt målare: jag har sett taflor af honom som föga efterge dem af nutidens berömdaste mästare (jag begriper ej huru vissa menniskor kunna hinna med allt!) — [Hans äldsta dotter är just en liten Engel och har varit grym nog att, sig sjelf dock ovetande, förorsaka hos mig en rätt hög grad af Carditis — aber]. Två bekantskaper måste jag ännu tillägga: en särdeles hygglig och bildad Fru *v. Bardeleben*, till hvilken vi från fru *v. Helwig* hade *Empfehlung* — och en f. d. Handelsman *Kajser*, en herrlig gubbe, öfver hvars vänskap jag högeligen fröjdar mig (tack Bror *Argelander* för det Du skaffade mig den).

¹⁸⁾ Nils Abr. U., f. 1785; då professor i anatomi och fysiologi i Helsingfors.

P. S. den 15 Dec. i *Erlangen*, dit vi nyss anländt. — Af hvad mig hittills passerat skulle ännu återstå om Samlingarne i Dresden och om de sedermera tillryggalagde orterne; men har nu ej tid med vidare skrifveri. Så mycket vill jag blott nämna, att, hvad mensklig ordning och samfundsskick beträffar, Preussen står mycket öfver de Ty-ska stater jag hittills genomrest. Aber sat sapientibus. — Numera skrifver jag ingen enda rad till Er innan jag erhållit någon epistel från Er: med hvarje dag stiger min längtan derefter högre. Ack min stackars Mor! om hon ännu lefver så måste hon lefva ett ömkeligt lif. Jääkät hyvästi! Simeli! sänd hosgående bref med det första till sin egarinna: det är från Kajsers.

II.

München d. 14 Jan. 1829.

Älskelige Käre Bröder!

Tusende tacksägelser för Edert länge väntade högst kärkomna sändebref, det jag först i dag erhö, sedan det varit på vägen i minst en månads tid. De af Er som rest i fjerran, veta hvad det vill säga att i främmande lande erhålla bref från hemmavarande Vänner; derföre ännu en gång hjertlig tack, och i måsten ofta sålunda hugsvala mig på mina färder. Jag ser att Ni, såsom fordom vid de glada epistolarsamfunden i Åbo ¹⁹⁾ vid en bål tänkt på Er frånvarande vän (jo, sjelfva det lyckliga papperet bär vittne derom): också kan jag säga att mina tankar samma afton I voren församlade vistades bland Er, ty hemkommen från Dresdner Medicinska Sällskapets sammankomst fortsatte jag det bref till Er som sedermera från

¹⁹⁾ Nu i Helsingfors, efter universitetets nyss skedda flyttning dit. Måhända brefven från Finland till Ilmoni bevaras hos hans efterlevande.

Nürnberg ²⁰⁾ afgick (och hvilket jemte ett inneliggande till Arg:r ²¹⁾) säkert sedan kommit Er tillhanda). Dina kostbara finska runor, du af Gudarna högt älskade Keckman! hvilka (neml. runorna) jag först, i anseende till radformen, tog för en blott rhythmisk prosa, har jag ofta genomläsit med särdeles nöje. Men ni måtte tro mig redan vara platt assimilerad af Tyskeriet, då I undfägnen mig äfven med en artig hop den renaste Tyska. „Ja“ sad' Sahlmakar Pijl, hvartill salig Palmrosen svarade „Jo jo!“ Att Du likväl, såsom Du säger, Bror Bqvist! ²²⁾ finner ditt Svenska modersmål något „holpericht“ och således heldre nyttjar det Tyska tungomålet, dertill inser jag vid närmare eftersinnande endast den ljufva ägtakärleken vara orsaken (då Du neml. har en så älskvärd Tysker Fru) och hvad förmår ej slikt?! Jag borde nu väl också i lika casu, d. v. s. på Tysko, hafva författat det härhos följande Bihang de bibliotheca ordinata, ^{22 a)} som enkom för Dig är bestämdt ssom ett svar på Dina i den vägen mig gjorda frågor; men emedan jag är änn skralare Tysk än Svensk stylist, så bör Du ursägta mig att jag deri nyttjar blott mitt modersmål. — Tack äfvenledes, Bror Simelius! för Creditivet (— Hr Sterky ²³⁾ lärer ej hafva någon direct communication med Münchnarne efter jag måste reqvirera't från Lüdders i

²⁰⁾ Således det närmast föregående, neml. det 5 dec. i Dresden daterade.

²¹⁾ Argelander.

²²⁾ Blomqvist, Alexander, f. 1790 i Helsingfors, nyländing och elev af Borgå gymnasium, tillvann sig, oaktadt en långvarig ögonsjukdom, 2:dra hedersrummet vid promotionen 1819, föreståndare 1826 för allmänna biblioteket i Helsingfors, hvilket inrättades, sedan orten blifvit hufvudstad och de högsta styrelsemyndigheterna hitflyttats, samt efter universitetets placering här förenades med dess bibliotek; 1828 blifvit adjunkt och vice-bibliotekarie vid universitetet, † 1848. Han var gift med en Petersburgska af tysk härkomst, hvilken innehaft lärarinneplats i högt uppsatta hus, sist i geheimerådet, grefve Mannerheims.

^{22 a)} Anspelning på en dissertation af universitetets ordin. bibliotekarie F. W. Pipping: „De bibliotheca ordinanda“, Åbo 1819.

²³⁾ Bankir i Petersburg.

Hamburg), -- men, älskelige! hvarföre erhöill jag inte sagde document på 2,000 Rubels belopp såsom jag begärde? Denna större summa är mig nu nödig, af skäl -- att jag beger mig i ett land der jag är ännu mera främling än i T:land och der jag alltså villè i pecuniärt afseende vara snarare rikt än kargt försedd, -- att jag der (neml. i Italien) tänker, så mycket mina tillgångar medgifva, insamla allehanda slags Naturalier, mig sjelf och andra till uppbyggelse, och derifrån försända dem hem, hvilket allt ej kan ske utan kostnader, -- att jag slutligen blir der längre än ett halft år och alltså icke förr än vid detta års slut kan komma till någon Tysk ort, der jag kunde inhändiga ett ytterligare Creditiv, och dessutom använder jag ju icke hela denna summa på *en* gång, -- hvarföre hvarken Haartman ²⁴⁾ eller mina Borgesmän hos Universitetet kunna härvid någonting risquera. Jag uppoffrar visserligen för denna min resa nästan all min lilla egendom; men jag kan dock, till följe af mina samvetsgrannaste kalkyler, äfven försäkra, att, hvad helst än kan hända mig på min färd, ingen skall för min skull blifva lidande. Nu, i grund af hvad jag anfört, anhåller jag hos Dig Bror Sim! om följande: -- att Du namnl. (gm Htmn) så fort sig göra låter förskaffar mig det nu i ordning följande tredje Creditivet, men, af begripliga skäl, icke på 1000 Rbl. (såsom jag i mitt sista bref begärde) utan nu på 1,500 Rbls i B. A. ²⁵⁾ belopp: -- att detta samma Creditiv ställes på två särskilda orter på en gång, och dessa *München* och *Frankfurth am Mayn*, emedan jag vid förefallande behof i Italien kan lättast från Mehn recruterat min kassa och sedermera vid min återresa

²⁴⁾ Antingen Karl Dan. v. H., den tiden läkare i Åbo, sist Generaldirektör för medicinalverket, således tjänstekamrat, eller ock -- likväl knapt troligt, äldre brodern, Lars Gabr. v. H., den tiden adjoint hos finska statssekreteraren i Petersburg, i fall för Creditivet från Sterky sådan medelerson behöfts. Hans förmedling hade då kanske åstadkommits genom Blomqvist, som konditionerat i hans svärföräldrars familj och stod i flerfaldiga relationer till den och till honom.

²⁵⁾ Banco-Assignmenten.

genom Rhenländerna i sistnämnda stad (F. a. M.) lyfta resten; — att Du (eller Bror Linsén)²⁶⁾ sänder det ifrågavarande Creditivet till „Bergrath u. Prof. Schubert“²⁷⁾ i Mehn, emedan han varit god och åtagit sig de vidare åtgärderna dervid. Tu (tre?) exemplar af min Namnteckning högstegenhändigt medfölja äfven härhos. Skulle Sterky verkligen icke ha någon penningekund i besagde städer, så må han väl medelbarligen, genom t. ex. nämnde Lüdders, kunna tillsända Schubert oftaberörde Creditiv, utan att jag vidare behöfver skrift-

²⁶⁾ Johan Gabr. L., professor i värtalighet och skaldekonst, hvarför han ock gjorde skäl. Han var nyländing, likasom Ilmoni; hade varit nyländska nationens kurator och var således, ehuru 11 år äldre, kamrat till honom sedan många år. Säsom förut antydt, voro dessa två ett tillhoppa hörande par af E. Ranckens vänner. Under sin studietid hade L. konditionerat hos patronus ecclesiae i Mietois, och hans lifligt känsliga, ja, ömtåliga lynne hade kanske flera än en gång föranlett honom att packa sin kappsäck för att lemna platsen, då han ej var belåten med framgången af sina bästa pedagogiska bemödanden med äldste sonens, en „friherres“ nog „fria“ studier, men L. kunde ej motstå börnerna att stadna, framställda till honom af de aktningvärdt älskliga fruntimren i familjen. Biografien Nimikirjas lefnadsteckning öfver L. är i all dess korthet ovanligt uttömmande i hufvudsaker. Han var en af de lifaktigaste medlemmarna i föreningen af unge litteratörer vid Aura. Icke blott intresset för Goethe utan ock förkärleken för Jean Paul synes gemensam för honom och E. Rancken. Vi minnas polemiken angående öfversättningen af Göthes Torqvato Tasso; 52 stycken ännu förefintliga bref från L. till E. R., skrifna mellan 1817 och 1840, intyga, huru nära de stodo hvarandra; detta bestyrkes ännu ytterligare genom begges förbindelse med bibliotekarien Gabr. Israel Hartmans efterlevande familj, hvarigenom L., som afsåg en biografi öfver honom och publicerandet af åtskilliga hans efterlemnade manuskripter, tog hand om några af dessa, t. ex. „Lycksalighetslära“, en skrift, ur hvilken E. R. ännu under sednare lefnadsår för utg. framlade åtskilliga uttalanden. L:s bref 19 juni 1818 i saken till fru H. bevaras af utg., säkerligen af vänskapsskäl meddeladt af henne åt E. R.

²⁷⁾ Gotthilf Heinr. von S., född 1780, mångsidig vetenskapsman, berömd författare, intressant för oss redan genom sitt kända, 1820, på svenska utgifna arbete „Drömmarnas symbolik“, samt sina genom „Calwer-Verlagsverein“ i Württemberg utgifna, i religiös folkelig anda hållna läroböcker i naturvetenskap, bland hvilka „Stjernkunskap“ i öfversättning är genom utg:s försorg tryckt i Åbo 1858.

vexla derom. I mine affärsmän, ledsnen icke på mig för dessa tråkiga penningehistoriers skull: hvad vill jag göra — den åsyftade sydliga pilgrimsfärden ligger mig mest om hjertat, och när jag en gång absolverat den skall det öfriga af min resa gå ganska lätt. Jag har äfven det glada hopp, att min kassa, ifall ingen olycka inträffar, icke skall i någon mån inskränka den plan jag fattat; ty när 15 hundra Rbl kunnat förslå i ett halft år under de dyra resorna vintertid ifrån Berlin till Triest, så må väl hvad jag i allo kan påräkna vara tillräckligt för hela resan. Ännu måste jag lägga till några Commissioner: — 1:o Närlaggde tu Debet-sedlar öfverantvardar jag åt Dig, Bror S. —; den till Krabaten Plotnikoff²⁸⁾ har Du benäget redan lofvat åtaga Dig i afseende å behörig åtgärd; den andra åter begär jag Dig att vid tillfälle skicka till någon af mina och Dina vänner i Åbo: der persona qvaestionis (Forsgård) bor, med anhållan å mina vägnar om dylik åtgärd i fall genom en sådan någonting kan vinnas. 2:o Då jag uti Ert bref ingenting får höra om min Mor^{28 a)} i Lojo, så måste hon vid brefvets afgang dock ännu varit bland de lefvandes tal, och i det hopp att hon till och med ännu lefver ber jag Dig Bror Linsén att med första möjliga bud afsända hosföljande lilla bref till henne äfvensom detta andra d:o till den af Dig kände Werlander (? Wes. el. Wrelander?): bägge tu brefven kunna helst sammanbundne vandra af till Lojo-Nummis = Sierla (?) Backa. 3:o Hos Dig Don Cappini Pippo,²⁹⁾ den musikaliska Kejslerl. Åbo Hof Rät-

²⁸⁾? Kanske skämtsamt familjär benämning på någon bekant, i fall ej derunder verkligen skulle gömmas en rysse, hvars namn och verksamhet förglömts, då ej undersökning derom företagits.

^{28 a)} Stjufmor; I:s egen mor afled i slutet af 1809.

²⁹⁾ Troligen Johan Joseph Pippingsköld, Ilmonis promotionskamrat, då juris-kandidat och kanslist vid Åbo hofrätt, samt hörande till de litterära kretsarna, äfven genom sitt giftermål med en af fröknarna Wallenstjerna från Perno i Reso, hvars systrar voro gifta: en med slutligen biskop Ottelin i Borgå, en med slutligen hofrättsrådet Molander i Wiborg. Till samma Perno-kolteri hade ock A. I. Arvids-

tens Musikmästare, anhåller jag, att Du med det första ger en sirlig copie af Musiken till Neckens Polska, neml. för Tenórröst med t. ex. Guittaracompagnement, och utan förhalande sänder den till Broder Linsén (som sedan vidare befordrar den till dessa landsändar). Neml. den hederlige *Schubert* är alldeles kär i det stycket och jag har loft skaffa honom det genom vår tonfagre Capp. Men ett säger jag Dig: såvida *Schubert* icke kan vara bekant med din vanliga capriccio-stil, så bör Du till den underliggande texten välja din blott för högtidliga tillfällen, men i adagio formade handstil; aber alltsammans måste, i anseende till Postportoverket, uppta ett så litet rum som möjligt. — Ändteligen slut med mitt Exordium.

Då jag nu går till fortsättningen af min qvasi-resebeskrifning, måste jag genast i början erinra att jag, i anseende till den allt mer och mer tillvexande mängden af nya föremål för min erfarenhet, nu och framdeles måste bli compendiösare än hvad jag varit i mina första bref; — alltså blott skizzera, såsom sal Hammarskiöld³⁰⁾ sade. — Om jag rätt minns så har jag redan förut gjort Er redo för mina i *Dresden* förvärfvade bekantskaper. Hvad åter de der befintliga samlingarna och märkvärdigheter beträffar, så är allt detta i ungefär samma skick som I Tströmar^{30) a)} förut sett det: *Grüne Gewölbe* med sina skimrande skatter, — *Rüstkammer*, der man måste förvånas öfver den stålklädda riddaretidens vilda fysiska kraft, — *Naturalieka-binettet*, som, ehuru icke stort, innehåller dock några verkliga sällsyntheter (t. ex. den famnstjocka fullkomligen petrificerade trädstammen m. m.) --

son hört, hvilken för någon rolighet derstädes skref det blott i några exx. tryckta skämtsamma lilla teaterstycket „Hjertesår och Hjertebalsam.“

³⁰⁾ Lars (Lorenzo) H., den bekante, litet mer än ett år förut aflidne litteraturhistorikern, såsom anställd vid kgl. biblioteket i Stockholm tillika med I:s vän Arvidsson sannolikt genom denne känd för Ilmoni.

^{30) a)} Någon bror eller kusin till J. M. af T. utom denne sistnämnde.

Målning's Galleriet med sina verldsberömda skatter, bland hvilka Raphaëls i det hånseende fullkomliga mästerverk den Sistinska Madonnan och Corregios Natt med dess underbara ljuseffect, stå långt öfver de andra. (Likväl tycker jag ej om lokalen för denna samling, icke heller uppställningen.) Jag har äfven sett en del af fångelserna: ett af dessa ohyggliga, af svampar och spindelväfnader sirade hvalf har ända hittills behållit namnet Marterkammer och man ser deruti ännu åtskilliga rostade tortyrverktyg. Anbelangande Medicinska saker så äro præparatsamlingarna hvarken på Medicinska Akademien eller Veterinärskolan af något särdeles utmärkt värde (Carus sjelf har några sköna ppter) — icke heller de i sjelfva staden befindelige Sjukinrättningarne (Carus förestår icke numera Accouchementshuset t. ex.) Men så mycket mer intresserade mig det bekanta Dårhuset på *Sonnenstein* vid Pirna. Denna inrättning är i alla afseenden mycket bättre än den Berlinska i Charitén: lokalen är förträfflig, ännu saknas här dock tillräckligt skugga uti parken, — och den behandling nuvarande Läkaren här (*Pijnik*) använder, och som är företrädesvis psykisk, utmärker sig genom sin enkelhet och lämpa, och förnämligast genom den faderliga ömhet de härboende olyckliga „Verwaiseten der Natur“ erfara och så högt påkalla. — Tvänne excursioner gjorde jag från Dresden, den ena till nämnde *Sonnenstein* och det s. k. *Sachsiska Schweiz*, den andra till *Tharand* och *Freyberg*. Alla dessa orter äro alltför väl kända för att af mig behöfva beskrivas: jag vill blott nämna, att den förstnämnda på så högst Characteristiska skönheter rika trakten förekommer mig i geologiskt afseende ganska märkvärdig. De här så egenartade, djupa, slingriga dalarne „Gründe“) äro egentligen att anses såsom remnor (att jag så må säga) i det högland, hvilket från Erzgebirge sluttar ned mot Norden och hvars egentliga fasta grundval utgöres af idel qvadersandsten. Denna formations rectangulära block, de der såsom lodrätta väggar begränsa sagde Gründe eller ock längre mot slättlandet upptorna

sig likaså lodrätt till isolerade höga berg, gifva åt alla dessa ställen utseendet af ruiner af jätteborgar och murar, småningom beklädda med en sparsam vegetation. En af de högsta bland dessa isolerade klippor bestego vi, neml. *Lilienstein*, hvars plateau ligger 1200 fot öfver Elben och erbjuder en ypperlig utsigt. Ännu lefva hos landtfolket i nejden sagor och berättelser om Rövvarborgar på dessa klippor under medeltiden, om här föröfvade grymma våldsvverk, om 30-åra kriget då mkt folk i dessa klyftor dolde sig, enär (såsom en gammal inskrift der på det vildtsköna Neura-den lyder) „te Swete wa im Lante unt es kustete fil gelt.“ — *Tharand* förekom mig såsom den skönaste ort jag ditintills i Tyskland sett: gjorde ock här bekantskap med den förträfflige, glade Biedermannen Forstprofessorn *Reum* (för Bror Böcker³¹⁾) vill jag nämna, att jag äfven tog någon kunskap om: hans Trädplanterings- och -skötsels metoder, hvilka hafva bevisat sig vara alldeles förträfflige, men som här ej kunna omförmälas, helst jag ej vet om Du möjligen icke redan känner desamma). I *Freyberg* besågo vi en den djupaste bland de många der befintelige Silfvergrufvor benämnd „*Baschierglück*“, dit man nedstiger på vanliga smala stegar: malmen, blandad med blyglans m. m., i nordost—SWlig sträckning, är ganska gifvande: grufvans djuplek är nära 1000 alnar; vi nedstego blott till tredjedelen, der de skönaste „*Stollen*“ och „*Gänge*“ voro att beskådas. — Ändteligen voro vi d. 6 Dec. om morg. färdige att lemna det an-

³¹⁾ Crl Christ. B., f. i Wasa 1786, finska hushållnings-sällskapets sekreterare, titulär-professor, känd såsom flitig skriftställare och liflig förslagsmakare i ekonomiska ämnen, sant såsom den, hvilken börjat en storartad statistik öfver Finland. Han hade i afseende å fallenhet för dylik verksamhet syskontycke med sin fosterbroders son, sedermera kanslirådet Gabr. Rein, om hvilken hans tjenstekamrat, riksarkivarien Nordström yttrade, att han såsom vetenskapsman främst syntes ämnad till statistiker, särdeles om han tidigare utbildat sig i sådan riktning. Såsom ett alldeles icke på sak inverkanande kuriosum må nämnas, att Böckers svåger var presidenten i Wasa hofrätt Forsman, Reins svåger presidenten dersammastädes Ekbon.

genäma Dresden, dragande åstad med en Lohnkutscher in åt *Böhmen* och vidare fort, genom följande orter och städer. — *Toeplitz*, som ligger ganska vackert och der vi besågo de rykande Badanstalterna; — *Carlsbad*, hvars underjordiska destillations och bryggerianstalter äro så verldsberömda (vi besmakade här så mycket af det så väl ur Sprudeln som andra brunnar framqvällande vattnet, att det kräfde en dugtig schnaps med en halfva derofvan till bränvinsbröd); *Eger*, en ruskig stad med fult folk och på käringar mägta rik, der vi besågo det rum der Wallenstein blifvit mördad (Skarprättaren Husch har med sina bekanta Samlingar bortflyttat till Furst Metternichs gods); *Gfre's*,³¹⁾ a) der vi i anseende till os sväfvade i mycken fara; — *Berneck*, med sina likaså sköna som romantiskt belägna ruiner, — d. 12 Dec. sedan vi på morgonen s. d. skådat den östligt härifrån liggande nu töckenbehöljda „Deutsche Krone, vulgo Ochsenkopf genannt;“ — *Bayreuth*, som ligger rätt täckt vid Rothe Mayn; — slutligen den reguliera snygga staden *Erlangen*, dit vi d. 13 om aftonen anlände. Här gjorde vi bekantskap bl. a. med Physikern *Kestner* och den älskvärde Prof. *Engelhardt*, som talar svenska mkt väl: sågo äfven Kernells³²⁾ graf, — vidare Naturaliekabinettet, Anatomiska Samlingen, m. m.

Tidigt om morg. d. 16 reste vi härifrån till det vidfräjdade *Nürnberg*. Den första anblicken af denna märkvärdiga Riksstad med sina 365 torn var i den uppgående morgonsolens glans riktig herrlig. Den dagens friska sköna väder var för oss äfven ganska gynsam i anseende till de upptäcktsvandringar vi strax efter vår ankomst företogo oss. Det första var att uppstiga i Lorenztornet: — då man härifrån skådar den stora sta-

³¹⁾ Gefrees.

³²⁾ Per Ulrik K., svensk; älsklig person, omtyckt reseskildrare, afled, ännu ung, bland vänner härstädes 1824, efter en flerårig helsoresa i södra Europa. Hans reseanteckningar, tryckta i flera upplagor, anslogo mycket, kanske till någon del för förfis tilldragande, uppburna, intresseväckande personlighet och öde att dö ung.

den sjelf, de 6 till dess territorium förr hörande grannstäderna, denna oräkneliga mängd byar och anläggningar som famnas af den vida horisonten, så kan man få ett ungefärligt begrepp om det lif och välstånd som fordomtima måtte varit koncentrerade på denna ort. Derpå sågo vi de märkvärdigaste Kyrkor, förnämligast Sebaldskyrkan med sina sköna glasmålningar och andra rariteter: — vidare Rådhuset, der några mästerliga frescomålningar af Dürer äro att ses (äfvensom sköna transparenter af Cornelius för den bekanta Dürerska minnesfesten, firad härstädes den 7 April d. å.) — Begravningsplatsen, med många sköna Grafvårdar af högt konstvärde, förtjenande härstädes dock framför allt annat Holzschuherska grafven att nämnas, emedan den innehåller bildhuggerier af Ad. Kraft, föreställande i 11 naturligt stora figurer Christi begrafning så förträffligen utarbetade, till på köpet i den otacksamma sandstenen, att denna grupp säkert icke står så långt efter de verk man har af de största nyare tidens skulptörer. Slutligen beskådade vi det staden dominerande gamla slottet: här förvaras bl. a. en stor mängd målningar förnämligast från den gamla Tyska skolan, bland hvilka ypperliga saker af Dürer, Wohlgemuth, L. Cranach m. fl. förekomma (en hop äro förda till München): och icke bör jag förbigå en märkvärdighet egen i sin sort, en på borggården växande Lind, som redan af Kejsarinnan Kunigunda i 11:te seklet blifvit dit planterad, i mer än 7 århundraden trotsat köld och stormar och ännu hvarje sommar förmår kläda i grönt några smärre grenar; dock har man ren i långa tider nödgats stödja och banda denna vördnadsvärde främling från fordna dagar. De väldiga dubbla murarne med sina torn äfvensom de djupa grafvarne, hvilka omgifva staden äro alla väl conserverade och man kan här ännu få se den gamla befästningskonsten i dess, såsom jag tror, sanna-
ste gestalt. Äfven erbjuda byggnaderna in i staden mycket intresse genom den gammaltyska byggnadsstil de oftast röja, särdeles t. ex. Hans Sach's och Dürers hus, hvilka bägge ännu visas. Och

Nürnbergarna sjelfva, ett raskt vackert och driftigt folk, tyckas ännu ha mycket kvar af den fordna dugtigheten både i seder och lynne. Med ett ord: Nürnberg behagade mig mycket, och jag tror på sanningen af hvad jag af flere hört yttras, att bland rent Tyska städer, och såsom sådan betraktad, Nürnberg dock är kronan. [A propos! Den hedersgubben *Sturm*, grafvören och naturhistorikern i sagde Nbg, hvilken jag besökte, anmodade mig att ifrån sig helsa vår *Sahlberg*³³), med den underrättelse att han kort efter Åbo-eldsvådan skrifvit åt honom ett bref i angelägna affärer, men ännu icke erhållit något svar; alltså ber jag nu någon af Er lemna denna helsning åt Slbrg.] I Nrnbrg skiljdes jag från min kamrat Wbrg likväl för att återträffas i München: han for genom Regensburg för att der träffa en Botaniker; jag åter tågade med snällposten rakt fram, lemnande Nrnbrg den 19:de, passerande öfver Donau vid Ingolstadt och anländande till besagde *München* under ett skarpt regnväder den 21 derpåföljande om eftmdg. Om trakten kring Berlin är otreflig så är den kring München på några mils afstånd, åtminstone åt NV. det ännu mer; ty efter det man lemnat Donau vidtager småningom det Baijerska höglandet, en flacka, der på den envisa kiselgrusiga jorden blott glest starrgräs och små nödvuxna talldungar kunna komma fort; hvarföre anblicken af det vänliga München efter en färd öfver detta steppland är så mycket mer frappant. Ett par dar efter mig anlände Walberg: med det första skaffade vi oss ett privat logi, sökte upp några personer, orienterade oss litet och firade sedan vår julafton i all högtidlighet på en krog med hvar sin portion Carbonade und Kartoffeln samt en stakan Bayrisches Bier dertill. — En gång hemmastadd i Mchn befann jag mig der bättre än på någon annan Tysk ort hitintills, och härtill bi-

³³) Carl Reinhold S., entomologen, professor i botanik och zoologi; känd under studenttiden i Åbo för de vid bollspel med styrka och skicklighet slagna, höga „Sahlbergska lyrorna“

drogo förnämligast de bekantskaper jag här gjorde, flere och intressantare än annorstädes, bland hvilka jag vill företrädesvis nämna *Schubert*, *Martius* (den berömde Palmbeskrifvaren, Brasilianska voyageuren), *Oken*, *Döllinger*, *Schelling*, *Puchta* (den bekante Juristen), *Schnorr*³⁴⁾, *Tiersch*³⁵⁾, och *Cornelius*. I den ädle, högst intressante Schubert, äfvensom en ung Dr *Beraz* (Zootom) kan jag säga mig hafva förvärfvat två verkliga vänner som blifva mig evigt oförgätliga. Äfven Oken har visat oss mycken vänskap, och ehuru jag redan träffade honom i Berlin, har jag först nu lärt känna och riktigt värdera denna utomordentliga vetenskapsman och, jag kan säga, den djupare Zoologiens restaurator. Man måste förvånas öfver hans rika kunskapsförråd, men än mer öfver hans talang att med väl-talighet men högst okonstladt och ledigt framställa en sak. Ja, han är af Naturen fullkomligen egnad att vara Akademisk lärare: också är hans framställningssätt inför sitt auditorium helt annat än det Aphoristiska och ofta bizarrt sammanträngda man i hans skrifter finner. Beträffande Schelling åter så hade jag förut föreställt mig hans personlighet betydligt annorlunda än den är: till staturen något undersätsig, ansigtet mera rundt, något uppnäst (och gråhårig) m. m. erbjuder hans yttre i första anblicken just ingenting utmärkande; men man ser snart en egen skarphet i det stora ögat äfvensom ett lefvande snille i hans tal, hvilket särdeles när han är vid godt lynne, är fullt af qvickhet. Han afhöres bl. a. äfven af flere Professorer t. ex. Oken; — då jag hörde honom, läste han om „der wollenkönnende Wille Gottes“ o. d., hvilket för mig såsom ingen Philosoph bildade sig till en mera nebulistisk enhet i medvetandet. Flere glada aftnar hade vi förnämligast hos Oken och Schubert, okonstladt och „ohne Umstände:“ drucko äfven

³⁴⁾ Julius Sch. v. Karolsfeld, målaren, 1827 professor i historiemålning i München.

³⁵⁾ Sannolikt Thiersch, Friedr. Wilh., filologen, f. 1784, professor i München.

punsch på nordiskt vis (fast något svagare), och med mången Svensk och Finsk visa fick jag lof att traktera sällskapet, hvarvid framför allt de finska sångerna, såsom naturligtvis mera karakteristiska, väckte intresse. Angenäma „Abendunterhaltung“ har man ock dessutom på det s. k. Philomathiska Sällskapet, der Litteratörer sammankomma och der allehanda slags Journaler och Tidningar finnas att tillgå, ja t. o. m. den på Aegina utkommande Genikä ephämeris tās Hellados³⁶⁾.

— Det nya universitetet i Mchn florerar på bästa vis: nu (i Jan.) är de Studerandes antal öfver 1700, närvarande. De se ganska hyfsade ut (ej såsom de ruskiga Jenenserne): här höres ej heller så mycket af dueller, renommisteri o. d. som vid andra Tyska Universiteter. För öfrigt äro alla nöjda, såväl docentes som discentes och drifva med fröjd sitt yrke. Beträffande de till Universitetet hörande Inrättningarne, så har jag redan nämnt något om det Celebra Bibliothekets anordning (uti Bihaget till Bqvist), — Naturaliekabinettet åter har af Spix blifvit mkt vanvårdadt och är ännu ej rätt i ordning, — Anatomiska Samlingen är alldeles ny, men innehåller dock många rara saker, — Orangerierna äro isht genom Martii åtgärd förträffliga, — och slutligen det allmänna Sjukhuset, som neml. tillika är en Clinisk anstalt för unge Medici, bör säkert i många afseenden anses för det förnämsta i Tyskland. Men märkvärdigast är München såsom en hufvudort för skön Konst uti Tyskland; ty såsom sådan måste man väl redan anse denna stad, särdeles beträffande Måleriet, sedan en större mängd såväl antika som moderna konstens productioner äro annorstädes inom Tland numera här finnas, och äfven den snillrike Cornelius här skapat en mkt renommierad skola. Högst praktfulla byggnader, enkom för skön konst, har Konungen helt nyligen låtit uppföra, t. ex. Odeon med sin präktiga Koncertsalong, — Pinacotheket, som likväl ännu icke är färdigt, — Glyptotheket, der re-

³⁶⁾ Tryckeriet saknar grekiska typer.

dan många förträffliga antika skulpturverk äro att ses. Konungen är nästan för luxuriös i afseende å byggnader, hvilket, äfvensom hans ofta nästan pedantiska kärlek till forntidens seder i deras styfvaste form, man stundom här tadlar. — Efter en månads högst angenäm vistelse i Mehn drogo vi dädan d. 22 Jan. (NB! detta skrifer jag redan från *Wien*), och uppehölo oss 3 a 4 dar i *Salzburg*, för att taga kunskap om dess märkvärdigheter, hvilka verkligen (såsom Er Tengstr är kunnogt) förtjenar att ses: t. ex. den genom Mönchsberg huggna 165 alnar långa vägen eller hvalfgången; — den hel. Maximi kapell (högt upp i berget) hvarifrån Helgonet blef tillika med 49 sina andeliga medbröder år 470 nedstörtad i det underliggande djupet — af Herulerna och andra vilda krabater; Sebastianskyrkgården och Peterskyrkan der M. Haydns utmärkt vackra grafvård finnes (Sbrg är annars en Musikalisk ort; Haydnarnes och Mozarts födelsebygd, — och C. M. v. Weber har der erhållit sin första bildning,) — Theophrasti Paracelsi hus visas ock ännu. Staden har annars i Romarnes tid hetat Jovavia (? Juvavia), varit Colonialstad under K. Hadrianus (a. Hr Roseneggers visar här en mängd märkvärdiga Romerska fornlemningar, dem han i sin trädgård uppgräfvit), vidare har det en tid varit grufveliga hemsökt af Hunner (hvaraf ännu sago-fragmenter lefva hos landtfolket) — sedan, jag mins ej när, af den rysligaste pest, hvarifrån slutligen den hel. Sebastian befriade staden: af en sådan anledning hålles årligen en högtidlig procession till hans ära, af en sådan sågo vi just vid vår ankomst det första af den sortens uppträde. De 3 Stunden härifrån belägna Halleinska Saltverken besökte vi äfven: besågo såväl de märkvärdiga Saltsjuderierne ini staden Hallein som ock sjelfva den litet stycke derifrån i en romantisk trakt belägna grufvan, dit vi nedstego. Denna sednare är redan öfver 1200 år gl, har 275 famnars djup: man åker ned högst kosteligt, på baken, längs 2 tvärsluttande glatta stänger och ihållande i ett ledtåg; men försigtig-

het fordras i synnerhet i afseende å en genom den starka frictionen möjligen uppkommande eldsvåda a posteriori. Hvad som förnämligast frapperar i denna underjordiska värld är Saltsjöarna, hvilka eclärerade af en mängd kring stränderna och i hvalfvat uppställda och i vattnet sig afspeglande ljus erbjuda ett herrligt men dystert skådespel. Hela denna nejd, Tyrolens gräns, är annars i geologiskt afseende ganska märkvärdig. Oberäknadt de många egna sorters Öfvergångskalk som utgöra bergen här (ett invid Slzbrg består af idel god marmor) — så skall, enligt en här boende Geologs utsago hela Saltmassan ligga uti en stor kittelformig urgröpning af ett sådant kalkberg och märkvärdigt nog! åter öfverom densamma en stor alldeles isolerad kalkklippa — o s. v. — Efter att stundom hafva åtföljt den Majestätiska *Donau* och bl. a. passerat och besett det beryktade rika Benedictinerklostret i *Moellk* (vid hvars port jag ändteligen såg den första fulla karl i Tland) — anlände vi d. 31 f. m. i ett vildt urväder till denna stora Kejsarstad, — och efter mkt sökande fingo vi oss ett privat logis uti en af stadens 33 förstäder. — Vi hafva annars denna vinter frusit som hundar under det idkeliga resandet: kalla dåliga rum, dumma sängkläder m. m. och tämmel. sträng köld (ovanlig här i södra Tland), t. ex. såväl här som i Mehn har Thermom. varit 10 a 12°, ja 18° under o, NB Réaumure, och snö har man här i parti, minst 1 a 1½ fot. — Aber, för att nu säga något om *Wien* (och detta blir i anseende till pappers- och tidmangel för denna gång ej mycket) — så har jag efter möjligheten begagnat de få dagar jag här varit och besökt förnämligast följande: — *Hospitalet* eller allm. Sjukhuset, der ung. 2000 Sjuka dagl. skötas, det hithörande s. k. *Narrenthurm* h est blott en förvaringsanstalt för Vansinnige, — den till Sjukhuset hörande ypperliga Pathologiska Præparatsamlingen, — Universitetets Anatomicum d:o, — *HofBibliotheket* som skall vara fullt ut så rikt som det stora Btket i München, men hvars local, nästan blott en enda ofantlig hall, är med riktig Kejsarlig pragt utstyrd, —

Naturalie Kabinettet, hvilket ärofullt täflar med det Berlinska, — Konstsamlingarne på Slottet Belvedere innehållande förnämligast af Nyare tiders Målare många vackra saker (: tvänne oförläppliga mästerstycken af *Canova* har jag sett i W., hans kolossala Theseus och en grafvård i Augustinerkyrkan) — Vidare det förträffliga *Tyghuset*, äfven i historiskt afseende högst märkvärdigt, ssm innehållande vapen och tillhörigheter af *Gustaf Adolf* (neml. här finnes hans verkliga vid Lzn tagna köller) af Sobieski, Scanderbeg, Gottfrid af Bouillon, ja sjelfvaste Attila (såsom det föreges) af mkt gammalRomerskt: — slutligen Theatrarna naturligtvis i mång stycken utmärkta, på hvilka jag sett uppföras Wallenstein, Friskyttan, Oberon, Shksp:s Heinrich d. 4:de m. fl. stn. (Jag har glömt att nämna om den sköna Theatern i München (i Dresden såg jag intet Dramatiskt i anseende till gamla Drottningens saliga hädanfärd). — På *Schönbrunn* hafva vi njutit af de herrliga Palmerna man ser i Orangerierna här äfvensom af Menageriet, der jag ändteligen fått se en lefvande *Giraffe* och en sammaledes *Elephant*, den förra genom sin monströsa gänglighet likaså märkvärdig som den sednare genom sitt i den väldiga kolossen uttryckta majestätiska allvar — Wienarne äro ett godt folk, och bl. de bekantskaper jag här förvärfvat må nämnas Physiol:æ Professorn *Czermek*, Hospitals Prosektorn D:r *Wagner*, Zoologen *Fitzinger*, m. fl. och särdeles två unga *Läkare Feuzl*, Andra härvarande förhållanden, som möjeligen kunde intressera Er att veta, torde helst framdeles kunna omförmälas. — Efter några timmar afres jag med Eilposten härifrån till *Triest*. Walberg kommer efter i slutet af mån, och sedan bryta vi in i Italien tillsammans. Vägarne äro nu högst gemena; flera vagnar hafva häremellan och Tr. störtat och folk förolyckats! Gud låte det gå bra! — — Fördömdt med de der Creditiv-Historierna, som i fåvitsko kosta mig så mycket! T. ex. Herr Lüdders i Hbg skickade mig Creditiv på en *Voigt* här i Wien hvilken har ingen relation med Italien, hvarföre jag genast måste uthändigga hela summan och af

en Banquier *Ge (?) müller* derföre tillhandla mig ett i Italien giltigt Creditiv. Bäste Bröder lemnen mig nu ingalunda i trångmål uti det främmande landet utan gören såsom jag ofvanföre bedt Er om — och skrifven till mig med det första. Min adresse är *Rom* (der jag i April månad och kanske längre tid kommer att vistas) och en viss *Torlonia et Comp.*, neml. min Banquier derstädes, till hvilken I kunnen adressera Ert bref (helst med utanskriften på Franska). — Adé! Er tillgifne *I.*

Wien den 18 Febr. 1829.'

P. S. Den celebre Botanikern Sieberts Herbarium säljes här innan kort. enl. Wahlberg innehåller den ypperliga saker, extraeuropeiska, äfven mkt från Nya Holland, — och ej särdeles dyrt; mest goda exemplar, neml.: — Nyholländska växter 400 sp., D:o Supplementer 80, — Mauretanska 260, — Senegalska 35, — S:t (?) Trinitadska 290, — Extr. Eur.:a Filices 240, — NHoll:a Agrostokak (?) 80, D:o andra Cptogamer ock exotica 60, — Cretanska 200, — Egyptiska 150, — Corsikanska 350, — D:o ännu andra från Italien m. m. Pri-serne ses i *Flora* (ung. 15 G:n C. M. för 100:det) — *Sieber* är annars nu bortrest. Dessutom säljer *Steudel* Capska växter 700 Sp. för c. 50 G. C. M.

P. S. — Till förekommande af all säkerhet ännu en gång — Banquiern i Rom heter *Torlonia et comp.* (Om något bref ifrån Wrelander skulle till Dig Bror Linsén inlemnas adresserad till mig, så sänd äfven det, när I skrifven. — I.

Rättelser och tillägg.

Sedan det föregående var tryckt, har jag haft tillfälle att erhålla några skriftliga meddelanden, samt under ett par dagar hos en ättling till professor I. Ilmoni se åtskilliga anteckningar af och bref till denne sist nämnde, på grund hvaraf jag kan göra några små rättelser och tillägg till det här förut intagna.

Genom en sådan, tills vidare nog ytlig, bekantskap med detta handskrifna material utvidgas min, uti inledningen, ss. II, III, framställda bild af I. deruti, att I. uti sina äldre år, från hvilka jag har min klaraste uppfattning af hans apparition, var framlutad, men dessförinnan skall varit rak och burit hufvudet upprätt. Mot utg:s yrkande om dragen af genuin finskhet i lynnet har inlagts en gensaga på grund af I:s liflighet i mimik och känsla. Vidare påpekas hans fallenhet för melankoli, hans rastlöst arbetande, sökande, tviflande ande, hans öfverdrifna känslighet, hvilken gjorde läkareyrket för honom plågsamt, ehuru han var läkare till själ och hjerta. Den, s. VII, uttalade förmodan om tillvaron af åtskilliga källor till belysande af I:s lefnad och med honom samtida förhållanden bekräftas. Uppgiften å samma sida om signaturen »C. N.» rättas derhän, att denna ej betecknar en medlem af I:s släkt, utan en hans lärjunge, Otto Casimir Theodor Nassokin från Nickby i Sibbo, född 1829, stud. 1846, fil.kand. 1851, med.kand. 1860, licent. 1873. — Till noten 2 å s. 1 kan tilläggas ur Alex. v. Nordmans korrespondens med I., att denne varit mycket intresserad för N:s vinnande till naturalhistoriska professionen i H:fors. — S. 2, rad. 6: Åberg var sjökapt. — Alldeles sannolikt göres, att Haartman (s. 14 och not. 24) är läkaren K. D. v. H. — S. 16, r. 5 samt not. 28: Plotnikoff var en af I:s förra patienter, som ej erlagt läkare-arfvode och sedan bosatt sig i H:fors. — S. 16, r. 28, 29: läsarten Werlander är den rätta; likaså r. 31: Sierla. — S. 17, not. 30 a, r. 2 nedifr: den andre Tengström var Joh. Jak. T., kusin till Joh. Magn. af T.; derigenom belyses ock s. 25, r. 10.

Angående de i kompaniskap af åtskillige I:s vänner skrifna svaren på hans kollektiv-bref (inl. s. IV) tillägges nu, att några sådana bref finnas i behåll. De

kände brefskrifvarne voro i H:fors bosatte, mest med universitetet ditflyttade vänner. Det ser ut såsom de i Åbo och trakten deromkring qvarstadnade varit alltför fåtaliga och spridda, för att komma sig till samfäldt skrifvande, deremot fingo också de, ehuru sednare, del af I:s bref. De finnar, som skrifvit bref, inneslutna i ett konvolut med påskrift »Correspondensen från Ilmonis utrikes resa 1829, 1830» (i detsamma finnas ock två bref från reskamraten, Wahlberg, Paris 23.2. 1830 och Frankfurt 14.6. 1830, alltsamman hos provinciälläkaren, d:r Hjalm. I.) äro: J. J. Tengström; »Majoren» (= J. M. af Tengström); »Plantago major loqvens» (outredt hvem); J. G. Linsén; H. H. Fattenborg; C. R. Sahlberg; J. M. S.(undvall); onämnd; C. N. Keckman; C. Appलगren (sedan universitets-apotekare); A. G. S.(ime-lius, sist lektor i Åbo); A. Blomqvist; »Der ehemalige Justitiarius in Khusistan (? Kustö?)»; Fredr. Bergbom, profess.; P. A. von B.(onsdorff, kemisten); C. G. W.(est-zynthus, sist refer.sekr.); G. A. U.(hlenius, sist stud. inspektor); —n—n—n (en till stilen okänd vän af I.).

Formatet på brefven är öfverhufvud 4:o, m. a. o. postpapperbref af halft ark. Det första är skrifvet af tonen mot första advent (1828) vid ett glas punsch hos Linsén. I brefvet skrifver J. J. Tengström 2½ ss: vänliga utgjutelser och råd för resan på grund af egen erfarenhet; »Majoren» 1¼ s., uppsluppet; hågkomster från sina resor i Tyskland; »Plantago major»: ¼ s. obetydligheter.

Ett bref (troligen afsändt med det första); Keckman, 1 s. (finsk runo); Simelius, ⅔ s., enskilda affärer; Linsén, ⅓ s., poetiskt stycke; Blomqvist, ¾ s. (början på tyska): läst I:s om biblioteker, begär upplysningar om sådanas ordnande; »Der ehemalige Justitiarius in Khusistan», 1 s. (tyska) skämtsamt.

Ett bref: H:fors 30 mars 1829 också hos Linsén; efter ankomsten af I:s bref från Wien. Linsén, ⅔ s., universitets-nyheter; skrifver känsligt; J. J. Tengström, 1¼ s., om egna reseminnen från Italien, förtjust i dem och i konstnjutningen; Fattenborg ⅓ s. obetydligheter; Sahlberg ¼ s., lofvar skrifva med J. M. af Tengström i naturalhistoriskt intresse; J. M. af Tengström (under-tecknad med ett monogram) ½ s.: klagar öfverdådigt skämtande, att ej få vara med på resan; J. M. S (undvall), ¼ s., berör uttalanden uti I:s bref om filosofi;

onamngifven, $\frac{1}{2}$ s.; förf. synes vara läkare (eller annan naturvetenskapsman); realistiskt, öfverdådigt skämt (männe Matth. Kalm?). Till denna sändning hörde troligast följande:

Bref: Bergbom, $\frac{3}{4}$ s.; ej läst I:s 1:sta bref, väl det 2:dra och 3:dje; om I:s besök hos Göthe; önskat, att I. gjort G. bekant med Fredman i sång och mimik; v. Bonsdorff, $1\frac{1}{3}$ s.; läst hos Linsén I:s bref från München; anvisning på åtskillige italienske lärde; ej vän af Jena-naturfilosofin, utan af realism; Westzynthius, $\frac{2}{5}$ s., visar vänskap för finsk natur och protestantism; »Semper idem» (= A. G. Simelius) $\frac{1}{3}$ s., ekonomi; Keckman, $\frac{1}{4}$ s. (finsk runo); G. A. U.(hlenius) $\frac{1}{4}$ s., vänlig helsning.

Bref: H:fors 31 mars 1829: af Tengström, 2 ss. anvisningar för samlande af naturalier för T:s räkning till universitetet; Sahlberg, 2 ss., skämtsamt tillägg till Tengströms, i entomologiskt afseende; föreslår utbyte.

Bref: 5 april 1829: Blomqvist, 3 ss.: nyheter från Finland, mest från universitetet; »—n—n—n», 1 s., tror I. ej sett hans skrifstil; vän ändock.

Bref: H:fors 9 febr. 1830 (forts. 23.2 och 3.3) Keckman, 4 ss. på finska, skrifvet sedan I:s bref från Heidelberg anländt; universitets-notiser rikligen. Appelgren, 1 s. (1.3. 1830).

Bref, 8:o, H:fors 4 mars 1830: af Tengström, 6 ss. meddelanden i naturalhistoriska ämnen, samt hänvisningar till bekanta naturalhistorici i Tyskland.

Bref, 8:o, H:fors 5 maj 1830: Linsén, 4 ss., om silfverbål till afsked åt Hwasser, universitets-nyheter.

Den numera såsom förefintlig kända otryckta kvarlåtenskapen efter I., eller såsom han i vännernas bref ofta heter »Murr» och »Brill von Murr», består bland annat af följande. Dagboksanteckningar; beskrifning öfver I:s resa i Sverige 1821; en mängd versifierade uppsatser i den skepnad, som hans individualitet påtryckte utgjutelser med 1820-talets poetiska anda hos oss; koncept-uppteckningar af iakttagelser under resan 1828—30; vidare: dessa anteckningar i annan, omständligt redigerad version; dessutom särskilda uppteckningar från sagda resa inom åtskilliga brancher, såsom natur- och läkarevetenskap, konst och historie; utarbetade föreläsningskurser i medicinska ämnen vid universitetet i Helsingfors; bref från vänner och veten-

skapsmän, fördelade under särskilda rubriker, såsom: inhemska bref, bref från utländska vetenskapsmän, svenska, tyska, engelska, italienska m. m.

I hade omkr. 1837 haft för afsigt, att med Hwassers tillåtelse och med hans finska lärjungars (läkares) bekostande utgifva Hwassers i Finland hållna föreläsningar i allmän patologi och terapi; och en mängd svarsbref med bifall till I:s gjorda förslag förefinnas. Saken kom emellertid icke till fullbordan; det närmare för mig obekant; de utskrifna föreläsningarna sägas förstörts vid den brand, som öfvergick boktryckaren, mag. P. Tikkanens egendom 1858, innan arbetet var af denne färdigtryckt. Sålunda blefvo två omfattande verk af I. qväfda: det ena alldeles icke utgifvet, det andra, »Bidrag till nordens sjukdomshistoria», ofulländadt. Detta, hans lifs stora skriftverk, hvarigenom han hoppades kunna gagna menskligheten, tyckes blifva ett fragment. Döden hindrade honom att själf fullborda det. De tre första delarna ha redan förlorat nyhetens behag, och den sista, värdefullaste, lär blott delvis blifvit färdig. Den var resultatet af det rikhaltiga, dyrbara material, han under sin sista långa studie- och forskningsresa samlade i Skandinavien och Tyskland, då han under orientalska kriget med alldeles speciell tillåtelse fick vistas utomlands. Materialet har efter upplösningen af hans hem möjligen blifvit förlagdt eller förkommit; dock: hvarjehanda statistiskt material dertill från Sverige (jemte Finland) är ännu i behåll. Efterforskningar lära hittills ej ledt på rätta spår. Det kan se svårt ut också för andra verk i handskrift af I. För enskilda mindre bemedlade personer blefve utgifvandet alltför kostsamt, emedan en intresserad, betalande publik hos oss är alltför fåtalig; mecenater finnas knapt. Bemedlade vetenskapliga institutioner vore i stånd att bekosta utgifvandet, åtminstone tillvaratagandet; och vunnit vore åtminstone något, om en sådan till en börjna helst skulle inlösa de förefintliga handskrifterna, hvilka nog i sinom tid skulle lemna bidrag till flera kulturhistoriska belysningar. Man har ju börjat med samlande af flera våra framstående litterata mäns bref och andra anteckningar.

J. O. I. R.